

**Makale Künyesi (Araştırma):** Özsarı, M. (2020). Münif Paşa ve mekteb-i hukûk'ta okutulan kitaplardan ilm-i belâgat (la rhétorique). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 5 (1), 71-87.

## MÜNİF PAŞA VE MEKTEB-İ HUKÛK'TA OKUTULAN KİTAPLARDAN İLM-İ BELÂGAT (LA RHÉTORIQUE)<sup>1</sup>

Merve ÖZSARI<sup>2</sup>

### ÖZET

Belâgat öğretiminin çok eski yüzyıllara dayanan tarihi geçmişi vardır. Türk edebiyatında bu ilme ilişkin Türkçe telif eserler, pek çok sahada dönüşümün olduğu Tanzimat döneminde yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde açılan Batılı tarzda yeni okullarda Arapça yerine Türkçe kitaplar okutulması klasik belâgat anlayışından uzaklaşıp modern belâgat (retorik) anlayışında yazılan eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer alanlarda olduğu gibi bu dönüşüm süreci, belâgat alanında da Batılı müellifler örnek alınarak başlamıştır. Bu çalışmada 19. yüzyıl Türk edebiyatında belâgat alanında Batılı kaynaklardan yararlanılarak yazılan eserlerden biri olan Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat (La Rhétorique) adlı eseri tanıtılacaktır. Özellikle de eserin klasik belâgat anlayışından farklı yönleri vurgulanarak Türk edebiyatında belâgat anlayışının nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığı, İlm-i Belâgat (La Rhétorique) adlı eser üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

**Anahtar kelimeler:** Münif Paşa, belâgat, retorik, 19. yüzyıl.

### MUNIF PASHA AND HIS ELOQUENCE SCIENCE (LA RHÉTORIQUE) AS A COURSEBOOK IN LAW SCHOOL

### ABSTRACT

History of rhetoric teaching dating back to centuries has history. Turkish copyright on this science in Turkish literature during the Tanzimat period, where many areas were transformed. Started to be written. New in Western style opened during this period teaching Turkish books instead of Arabic in schools classic away from rhetoric

<sup>1</sup> Bu çalışma, Prof. Dr. Nuran Öztürk'ün danışmanlığında Çukurova Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında 2019'da tamamlanan Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat - La Rhétorique Adlı Eseri (İnceleme- Çeviri Yazılı Metin Tıpkıbasım) adlı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

<sup>2</sup> Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. merveozsar.44@gmail.com  
<https://orcid.org/0000-0001-6252-6946>

and modern rhetoric it has led to the emergence of works written. Other this transformation process, as well as in the field of rhetoric Western authors started by taking as an example. In this study, eloquence in 19th century Turkish literature first written in the field by using Western sources one of the works of Munif Pasha's İlm-i Belâgat (La Rhétorique) will be introduced. Especially the classic eloquence of the work understanding of Turkish literature rhetoric understanding of what kind of change and transformation i Belâgat (La Rhétorique) It will be studied.

**Keywords:** Münif Pasha, eloquence, rhetoric, 19<sup>th</sup> century.

## GİRİŞ

Belâgatın gelişimi ve bu konudaki çalışmalar araştırmacılar tarafından dört döneme ayrılmıştır. Birinci dönem Kur'ân-ı Kerim'in nüzülünden yaklaşık IV. (X.) yüzyıl sonlarına kadar olan dönem olarak sınırlanmıştır. İkinci dönem ise IV. (X.) yüzyıl sonlarından VIII. (XIV.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden, belâgatın müstakil bir ilim olarak şekillendiği, belâgat terimlerinin belirleme başladığı ve yazılan eserlerde belâgat konularının ön plâna çıktığı dönemdir. Üçüncü dönem VIII. (XIV.) yüzyıl ortalarından XIII. (XIX.) yüzyıl sonlarına kadar devam eden dönemdir. Bu uzun dönemde birçok ilim dalında olduğu gibi belâgat ilimlerinde de bir duraklama başlamıştır. Belâgat adına yapılan çalışmalar denilince akla ilk gelen Hatîb el-Kazvîni tarafından Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unun üçüncü bölümünden faydalanılarak yazdığı *Telhîsü'l-Miftâh*'idir. Daha sonraki çalışmalar ise bu kitap üzerine yazılan şerh, haşiye ve talikatlar şeklinde olmuştur. Nitekim dönemin ismi "şerh ve haşiye dönemi" olarak da bilinmektedir. Bu sebeple uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u, Kazvîni'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ı ve Teftâzânî'nin *Mutavvel*'i okutulmuştur (Kılıç, 1992, s. 380-384).

O dönemde Arapça'nın ilim dili olması, Türk âlimlerinin bu alandaki çalışmalarını Arapça telif etmesinin sebep olmuştur. Böylelikle de Türkler asırlarca belâgat konusundaki kitapları Arapça asıllarından okumuştur. Dolayısıyla Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde belâgat alanında Türkçe yazılmış bir eserden söz edilememektedir (Kılıç, 1992, s. 384).

Dördüncü dönem ise XIII. (XIX.) yüzyıl sonlarından günümüze kadar devam edegelen, İslâm dünyasının Avrupa ile temasa geçmesinden sonra birtakım yenilik arayışlarının başladığı bir dönemdir. Bu döneme, belâgat ilminin farklı ve yeni bir boyut kazandığı bir evre demek de mümkündür. Bu dönemde yetişen

belâgatçiler, savundukları belâgat anlayışına göre klasik tarz belâgat çalışmalarını devam ettirenler ve belâgata modern bir yön/yüz vermek isteyenler olmak üzere araştırmacılar tarafından iki gruba ayrılmışlardır. Dönemin diğer bir özelliği, alimlerin hem klasik kaynaklardan hem de şerh ve haşiye türü eserlerden faydalanarak konuyu kendi düşüncelerine göre ifade etme yoluyla yeni eserler kaleme almış olmalarıdır. Dolayısıyla bazı âlimler, klasik belâgat kitaplarının yöntemlerine sadık kalmayı savunurken, bazıları da Batılı eserleri örnek alarak belâgata modern bir bakış açısı kazandırmaya çalışmışlardır (Kılıç, 1992, s. 381).

Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat (La Rhétorique)* adlı eseri tam da bu son dönemde yazılmıştır. Eserin varlığı bilinmekle birlikte ne kitabın kendisinde ne de kaynaklarda yazılış tarihi hakkında net bir bilgi vardır. Eserin Münif Paşa'nın Mekteb-i Hukûk'ta ders kitabı olarak kullanıldığı bilindiğinden, 1800'lü yılların sonunda yazıldığı düşünülmektedir. Ancak Osmanlı'nın Batılılaşma yıllarına tesadüf eden bir eser olduğu muhakkaktır. *İlm-i Belâgat (La Rhétorique)* geçiş döneminde belâgat alanında yazılmış ilk dört eserden biri olması bakımından önem arz etmektedir:

1. Bu dört eserden ilki, Ahmet Hamdi'nin 1876 tarihinde yazdığı *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*'sidir (Kılıç, 2007a, s. 8). Ahmed Hamdî, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*'nin giriş kısmında ilm-i meânî, ilm-i beyân ve ilm-i bedî'nin tarifini vermiştir ve eser bu giriş bölümü yani "Fesahat" kısmından sonra "Meânî, beyân,bedî" olarak üç "mebhas" ayrılmıştır (Kılıç, 2007b, s. 167). Eser, ilk olma vasfının yanında, Türkçe kaleme alınan ilk belâgat kitabı olma özelliği de taşır. Daha sonra Ahmet Cevdet *Belâgat-i Osmânîyye*'yi kaleme alınmıştır. Belâgatı hem bütünlüklü bir hâle getirip hem de Türkçeleştirmek amacıyla yazılan bu iki eserden sonra Fransızca retorik anlayışını benimseyen ilk eser ise *Mebâni'l-İnşâ* (1871) adıyla kaleme alınmıştır (Barlak, 2016, s. 15). Bu dönemde Fransızca retorik anlayışı benimsenerek yazılan ikinci eser ise Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat (La Rhétorique)* adlı kitabıdır. İlm-i Belâgat, biçim ve içerik bakımından çağdaşı olan dört kitaptan (*Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, *Belâgat-i Osmânîyye*, *Mebâni'l-İnşâ*) birtakım farklılıklar göstermektedir. İlm-i Belâgat (*La Rhétorique*)'ın üzerindeki Batı tesirini ve benzerlerinden farklı olan yönlerini şöylece sıralamak mümkündür: Eserin tertibi klasik belâgat tasnifinden farklıdır.

2. Belâgat ıstılahları büyük ölçüde Fransızca retorik terimleriyle yer değiştirmiştir.

3. Örnekler ağırlıklı olarak Batı edebiyatının mensur

örneklerinden seçilmiştir.

Eserin özellikleri ve örnekleri hakkında bilgi verilirken yapılan alıntılar “Münif Paşa, İlm-i Belâgat-La Rhétorique, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları. No. 219. vr. 32.1” künyeli yazmadan çeviri yazıya aktarılmış şekilde italik olarak yazılmıştır. Ayrıca adı geçen yazmadan yapılan alıntılara atıflar “(İ.B. s. 1)” şeklinde gösterilmiştir.

## 1. MÜNİF PAŞA’NIN İLM-İ BELÂGAT (LA RHÉTORIQUE)’İ HAKKINDA

Münif Paşa Tanzimat döneminin önde gelen isimlerindedir. Hatta Osmanlı Devleti’nin çok yönlü devlet adamı modeline uygun eğitim almış bir aydındır. Dolayısıyla onun bu çok yönlülüğü nedeniyle o dönemde felsefeden iktisada, tarihten etnolojiye kadar toplumun aydınlanmasını istediği tüm konularda, aynı ağırlıkta ve seviyede olmasa da birtakım eserler vermiştir (Akin, 2014, s. 24). Bu eserlerden biri de belâgat alanıyla ilgili eseri İlm-i Belâgat (La Rhétorique)’dir. Önemli vasıfları olan bu eser, henüz çeviri yazıya aktarılmamıştır ve hakkındaki bilgiler de yetersizdir. Bu nedenle bir tanııtma çalışması yapma gereği duyulmuştur. *İlm-i Belâgat*’ın söz konusu yazma nüshası bir mecmua içinde yer almaktadır. Eser bu mecmuadaki üç yazma metinden birisidir. Eserin Münif Paşa’nın Mekteb-i Hukûk’ta belâgat hocalığı esnasındaki ders notlarının derlemesi olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahminin nasıl ortaya çıktığı makalenin sonuç kısmında izah edilmiştir.

### 1.1. İlm-i Belâgat (La Rhétorique)

Eserin yazılış tarihine ilişkin kesin bir kayıt bulunamamıştır. Ancak metinde geçen kelimelerden yola çıkarak İlm-i Belâgat’ın müellifin yaşadığı dönem olan 19. asırda kaleme alındığı muhakkaktır.

Eser “*Belâgat, edebiyâtın daha mükemmeliidir. Zamânımızda her şey terakkî itdiği gibi fenn-i belâgat da hayli terakkî itmiştir*” cümleleriyle başlar. Münif Paşa bu girişte kullandığı “*zamânımızda her şey terakkî ittiği gibi fenn-i belâgat de hayli terakkî itmiştir*” (İ.B. s.1) cümlesinde “*zamân*” kelimesiyle aslında eserin en başında okuyucuya yazıldığı dönemi sezdirmiştir. Çünkü o dönemde zaman kelimesi ve “*terakkî*” kavramı daha çok Avrupa’daki sanayi devrimine ve bu devrimin etkisiyle yapılan çalışmalar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla belâgatte olan ilerlemenin de Avrupa etkisiyle olduğunu bildirmek istemiştir. Bu giriş cümlesinden anlaşılacağı üzere eserin en başında konunun klasik belâgat

anlayışından farklı bir bakış açısıyla ele alınacağı ortaya çıkmaktadır (Budak, 2002, s. 414).

Eserin başlığını *İlm-i Belâgat* olarak yazan Münif Paşa'nın bu başlığın hemen altına kırmızı mürekkep ile *La Rhétorique* yazması da kitabın klasik belâgat yerine batı tarzı belâgat tertibi üzerine kaleme alınacağını göstermektedir. Eserin Dîbâce bölümünün olmadığını ve son bölümünün de eksik olduğunu bildiren çalışmalar olmakla birlikte kitap dikkatlice incelendiğinde başlangıç kısmını geleneksel eserlerdeki dîbâce bölümü yerine geçecek biçimde düzenlendiği anlaşılabilmektedir. (Özgül, 2014, s. 51). Son bölümünün eksik olması kısmına gelince, içindekiler kısmı ve fihrist bölümü bulunmayan kitabın nasıl sonlandığı kestirilemediğinden o konuyla ilgili halihazırda bir tespit de yapılamamıştır.

Münif Paşa eserin girişinde öncelikle belâgatın öneminden bahsetmiştir. Belâgatı "*edebiyatın daha mükemmeli*" sıfatıyla bir tanımlamıştır. Kendi döneminde her alanda ilerlemenin olduğu gibi belâgat ilminin de bu ilerlemelere fazlaca dâhil olduğunu söylemiştir. Bu giriş cümlelerinden sonra Münif Paşa belâgatın vasıta olarak kullanıldığı durumları sıralayıp bunların Fransızca ve Türkçe tanımlarını yapmıştır. Ardından klasik anlayıştan farklı olarak belâgatı bir "*fenn-i iknâ*" yani "iknâ sanatı" olarak nitelemiştir. Burada kullanılan "*fen*" kelimesinin günümüzdeki fen-teknik anlamıyla değil sanat/hüner anlamıyla yer aldığı âşikârdır.

Belâgatın edebiyatın daha üstünü olduğunu söyleyen Münif Paşa belâgatın neden gerekli olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır:

"Kelâmı akrân ve emsâlimizle ve mücerred ba'zı efkâr-ı 'âdiyyeyi mübâdele itmek için isti'mâl ider isek lisân kavâ'idine ri'âyet itmek kifâyet ider. Lâkin ekşeriyâ vâki' olduğu gibi diğer ba'zı zevât-ı kirâm ile birlikte bulunduğumuzda ve bâ-ıhuşûş anlarıñ efkârına bir te'şir hâşıl itmek ya'nî anları iknâ ve ilzâm eylemek istediğimizde [1] yâhud bir mahkeme ya bir cem'iyet huzûrunda bir müdde'âyı işbât yâhud müdâfa'a itmek lâzım geldikde ya bir mukâvele-nâmeyi tahrîr yâhud bir kitâbı te'lif ve tertîb itmek istediğimizde yâhud bir meclisde muşâhabet için ifâde-i merâm itmek ve mustemi'in meyl ü rağbetini celb eylemek istediğimizde yegâne lisân kavâ'idine mutâbık söz söylemek kâfi olmaz. O hâlde başka bir vâsitaya mürâca'at itmek iktizâ ider. İşte o vâsitâ dahî mevzû'î bahşimiz olan "*ilm-i belâgat yâhud fenn-i iknâ*"dır" (İ. B. s.2).

Bu cümleleri sadeleştirmek gerekirse günlük konuşmalarda dilin

kurallarına/konuşma kaidelerine uygun davranmak yeterli iken önemli kişilerle konuşurken bir fikir tartışmasına gidildiğinde yetkinlikle o kişiyi ikna etmede veya bir mahkeme huzurunda haklılığı isbat etmede yahut savunmada, bir sözleşmeyi imzalamada yahut bir kitabı telif etmede, bir mecliste konuşurken izleyenlerin dikkatini çekmek için daha önemli bir araca ihtiyaç duyulduğunu ve bu aracın da “ ilm-i belâgat/ fenn-i iknâ” olduğunu anlatmıştır.

Belâgatın kendi içinde kullanılabilceği alanları ise Fransızca adlarıyla şu şekilde adlandırmıştır:

“Hükûmete mute<sup>3</sup>allik mecâlisde meşelâ meb<sup>3</sup>üşân meclisi gibi memleketin menâfi-i <sup>3</sup>umûmiyyesi muzâkere olunduğı vakt isti<sup>3</sup>mâl olunur ise hitâbet idenlerin nu<sup>3</sup>uklarına (nutk-ı cedeli) “Deliberatif ” dirlir. Şâniyen-İnsânlar kendi menâfi-i huşûsiyyelerini beynlerinde ihtilâf tekevvün iderek faş-ı da<sup>3</sup>vâlarına me<sup>3</sup>mûr olan diğer âdemler huzûrunda haklarını ihkâk itirmek ma<sup>3</sup>şadiyla mevcûd ise onların nu<sup>3</sup>uklarına (hitâbet-i <sup>3</sup>adliyye) dirlir. Şâlişen-Bunların hâricinde ya<sup>3</sup>ni muzâkerât-ı siyâsiyye vü muhâkemât-ı <sup>3</sup>adliyyeye mute<sup>3</sup>allik olmayan makâlâta dahî işbâtiyye “Demonstratif” tesmiye olunur” (İ. B. s. 4).

Söz konusu ifadelerin daha anlaşılır biçimini şöylece dile getirmek mümkündür. Belâgattan eğer mebûsan meclislerinde yararlanılıyorsa buna “nutk-ı cedeli (délibératif)” dendiğini, insanların şahsî haklarını kendi aralarında müdafaa etmek için kullanılıyorsa buna “hitâbet-i adliyye” dendiğini, bu iki durumun haricinde kullanılıyorsa eğer buna “hitâbet-i işbâtiyye (démonstratif)”<sup>3</sup> dendiğini söylemiştir.

Klasik belâgat anlayışında, “beyân, bedî, meâni” taksimi Münif Paşa'da, “ tasavvur (invention), tertîb (disposition), beyân (élocution)”, olarak sıralanıp şekillenmiştir. Hatta bir de dördüncü kısım eklenmiş ve şöyle ifade edilmiştir:

*“İşte bu vecihle ‘ilm-i belâgat üç kısma ta<sup>3</sup>ksîm olunur. Bu üç kısma b<sup>3</sup>erzî kerre bir de dördüncü ilâve olunur ki, o da fîl dînîlir”*

<sup>3</sup> “Nutk-ı cedeli (délibératif)” ve “Hitâbet-i işbâtiyye (démonstratif)” terimlerinin Fransızca karşılıklarını veren Münif Paşa “hitâbet-i adliyye” teriminin Fransızcasını vermemiştir. Eser hakkında çalışma yapan Kazım Yetiş burada yeri boş bırakılan terimin Fransızca karşılığı için “judiciaire” kelimesini önermiştir.

(İ. B. s.2) .

Gelenekteki anlayışta belâgat; meânî, beyân, bedî şeklinde tasnif edilir. Önce meânî ile sözün duruma uygun bir şekilde nasıl ifade edileceğini, daha sonra beyân ile bir maksadın birbirinden farklı usullerle, hakikat ve mecâz dairesinde teşbih, istiâre ve kinâye tarzıyla ne şekilde dile getirileceğini en sonunda ise bedî ile maksadı ifadeye yeterli olan söze mana ve âhenk açısından güzellik verme yollarının nasıl gösterileceği öğretmektedir. Münif Paşa'ya göre bu sıralama önce bir düşünceyi hayal etme yani tasavvur, daha sonra onu tertib etme ve en son olarak beyan etme şeklinde tasnif edilmiştir. Klasik belâgatten farklı olarak meânî sadece başta verilmesi gerekirken üçüncü bölüm olarak sonda beyân bölümünün içinde anlatılmaktadır. Bedî'e ise eserde hiç değinilmemiştir.

Eserde bulunan örnekler Aristo (MÖ 384-MÖ 322), Fenelon (1651-1715), Volney (1757- 1820), Quantilianus (MS 35- MS 100), Çiçero (MÖ 3 Ocak 106- MÖ 7 Aralık 43) gibi Fransız, Yunan ve Latin müelliflerden yapılan alıntılardır. Türk edebiyatından ise Nâbî (1642- 1712) ve Namık Kemal (1840-1888)'e ait nazım örnekleri verilmiştir. Bu örneklerin büyük bir kısmı Batı kaynaklı olmakla birlikte “*Sadr-ı İslamda Şam'ın Fethi*” gibi İslam Tarihi'nden de nesir hâlinde örneklere yer verilmiştir. Eserde nesir örnekleri nazım örneklerine göre daha çoktur. Klasik anlayışta gelenekte örnekler manzum olarak verilir. Münif Paşa'nın kitabında ise nesir öne çıkmaktadır. Hatta bazı mensur örnekler konu anlatımlarından bile daha uzundur. Bu biraz da Tanzimat edebiyatının genel görünümünü yansıtmaktadır. Bu durumun diğer bir nedeni ise eserin Mekteb-i Hukûk'ta okutulan bir ders kitabı olmasıdır. Çünkü burada Münif Paşa'nın muhatabı Mekteb-i Hukûk öğrencileridir. Bu yüzden Münif Paşa konuya daha çok hitabet ve nesir açısından yaklaşmıştır.

Eserdeki örnekler “*misâl*” veya “*diğer bir misâl*” başlığıyla verilmiştir. Bu şekilde dokuz nesir örneği vardır. Bunlara ilaveten on adet de nazım örneği vardır. Ancak konu anlatımlarında da başlık verilmeden mensur örnekler bulunmaktadır. Bu örnekleri inceleyecek olursak:

“*Fenn-i Belâgatî Târîf ve Takşimi Beyânındadır*” başlıklı konu anlatımında “ta'bîr-i belîğ” örneği için başlık verilmeden Sadr-ı

İslamda<sup>4</sup> Şam'ın fethinde meydana gelen bir hadise nesir hâlinde örnek olarak verilmiştir. Diğer bir örnek ise “*Sebeb ü Müsebbib Hakkındadır*” başlıklı konu anlatımında yine başlık verilmeden Büyük İskender denilen İskender-i Rûmî'nin savaşları ve galibiyetleri şehir isimleriyle birlikte yer verilmiştir. Daha sonra “*Ezâdâ Beyânındadır*” başlıklı konu anlatımında başlık verilmeden

“Meşelâ bir müellif maḥdûmunîñ aḥlâkıñı taşvîr itmek isteyüp bu maḥsâdını isti'mâl için o zât a mute'allik fezâ'ili kale almayarak anıñ yeri olmayacağı kabâ'ihî beyân ider. Şöyle ki;”

cümlesi verilerek adı tespit edilemeyen bir müelliften alıntı yoluyla bir örnek aktarılmıştır. Daha sonra “*Tertib Beyânındadır*” başlığı altında “tertib” konusu “bir ev inşaata tertibi” örnek verilerek sadece gerekli malzemelerin elde bulunmasının yetmeyeceğini aynı zamanda bir plan yapmanın da lazım olduğu söylenerek” tertib konusu örnekler üzerinden anlatılmıştır.

Eserde Dünya edebiyatından müelliflerin ismi zikredilerek “mişâl” ve “diğer bir mişâl” başlığı olmadan verilen örnekler ve alıntılar ise şöyledir:

Münif Paşa “Fenn-i Belâğatiñ Ta'rîf ve Taḫsîmî *Beyânındadır*” başlıklı konuda Çiçero'nun bir münşiyi avcıya benzetmesini örnek olarak vermiştir. Bir avcı ilk olarak av arayacağı mevkiyi tespit ediyorsa bir münşinin de ilk olarak bahsedeceği konuyu belirlemesi gerektiği açıklanmıştır:

“Roman meşâhîr-i ḥutebâsından “Çiçero'dan” bir ḥaṭîb yâḥud bir münşiyi bir avcıya teşbîh ider ve dir ki avcı evvel emirde av arayacağı mevkiyi kararlaştırmak lâzımdır. Ba'dehû zihinde anı vüs'at-i ḥudûdını ta'yîn ider işte bir avcı böyle yapar ise artık anıñ elinden hiçbir şey kurtulamaz. Kezâlik bir ḥaṭîb yâḥud bir münşî dahı baḥş ideceği mädde-yi müte'allikını evvel emirde ḥâzırladıḡdan şofıra söyler ve öylece yapar ise tamâmı maṭlûb-ı vech ile yazabiliyor ve her fıkranıñ ve her mäddeniñ taḥtında keş ü müstetir olan şeyleri güyâ kendiliginden gelmiş gibi ibrâz-ı vücûd iderler ve hepsi tertib üzre zihne tevârüd iderler. (İ.B. s.6)”.

Quantiliyun adlı müelliften “dikkat konusu ile ilgili şöyle bir alıntı yapılmıştır:

<sup>4</sup> Sadr-İslam: Hz. Peygamber'den sonraki dört halife dönemini kapsayan süreç verilen isimdir.



“Dikkat, bir bahşeye ‘ağallarmızın var kuvvetini virmek hassâsıdır. Gerek edebiyâta mute‘allık mevâdda ve gerek sâ‘ir her dürlü maķāsıdda muntehâ-yı iktidârı idâre itmek lâzımdır. Faķat anın mâ-fevķinde olan dereceye değil, zirâ‘ öyle bir hâlde ‘acız ü fütûra düĵâr olur. Hatta büleĵâdan “Quantiliyun” naķl ider ki: Bir maķâle kaleme almak için şâkirlerimden birine bir bahşı virmiş idim. Birkaç sâ‘at düşündükten soĵira gelir, vâhîde yazamayup kemâl-i ye‘se fütürundan nâşî elleriyle.....(İ.B. s.7)” örneği verilmiştir.

Rasin’in Fransız tiyatrolarının durumu ile ilgili görüşünden bir bölüm nakledilmiştir:

“Fransa meşhûr şâ‘irlerinden “Rasin” kezâlik onlardan “aeorneil’in” mahâret-i şî‘riyesini beyân itmek için anın @hürundan evvel Fransız tiyatrolarının ne hâlde olduğunu naķl ü hikâye idüp dir ki: “Korneil işlâha başladığı vaķt Fransız tiyatrolan ĵâyet inti@msız [16] bir hâlde idi. Anda hiç hûsn-i tabî‘at eşeri yok idi. Tiyatronun hûsn-i haķikâti ne olduğunu kimse bilmez idi. Mü‘ellifler seyirciler kadar câhil idiler..... (İ.B. s. 15-16)”.

Plutarh’ın “*Meşâhir-i Ricâl Muhâkemesi*” adlı kitabından bir kişinin yargılanması ile ilgili Atina mahkemesinde gerĵekleşen bir yargılama örneği verilmiştir:

“Mişâl: Bir zât mahkeme huzûrunda cinâyete mute‘allık bir da‘vânın müdâfa‘ası sırasında umur-ı ‘âdliyyeye mute‘allık mu‘âmelâtın icrâsında gereği gibi ve tamâmiyla ri‘âyetin lüzümü ve ehemmiyetini işbât itmek isteyüp “Plutarh” Meşâhir-i Ricâl Muhâkemesi ‘unvânlı kitabında “Fusiyun” nâmlı bir zâtın muhâkemesini iĵtâr ider. Şöyle ki bu “Fusiyun” ile erbâb-ı istiķâmet ü hamiyetden olan ba‘zı dostları cinâyetle ithâm olunarak katle hükm olunmuşdı. Ba‘dehû bunların berâ‘et-i zimmetleri tebeyyün iderek o vaķt güyâ bir nev‘ mükâfât ve anlara bir nev‘ salţanat olmak üzere ve bu haĵâyı işlâh ve anları tatyib ve ibķâ-yı nâmları ve i‘lâ‘-yı şânları için heykelleri i‘mâl olunmuşdı..... (İ.B. s. 20)”.

Masilliyon’dan “beķâ-yı rûh” hakkında bir makalesi tercime edilmiş ve örnek olarak aktarılmıştır:

“Meşelâ “Masilliyon” nun beķâ-yı rûh haķķında bir maķâlesi mişâl olarak zikr olunabilir. [35] (Masilliyon)’nun beķâ-yı rûh haķķında bir maķâlesi mişâl olarak bi’l-terceme zikr olunur. Hâllerine yâhud kaderlerine râzî olan mevcûdâtın cümlesi bulduķları hâlden hoşnûd görünüyorlar. Meşelâ yıldızlar cevvi-i semâda

müsterih olup diğer bir 'aleme tenvir itmek için buldukları mevki'leri terk itmek arzüsünde bulunmazlar. Harekâtı bir kâ'ideye tâbi' olan kürre-i arz dağı yıldızları yerini zabt itmek için yukarıya doğru ..... (İ.B. s. 34-35)".

Sokrat'tan "*Bürhân-ı Müselsef*" konusu ile ilgili bir mantık önermesi nesir hâlinde örnek olarak verilmiştir:

"Meşâhîr-i hükemâ-yı Yunâniyyeden "Sokrat" ekşeriyâ bunı isti'mâl iderdi. [41] Meğelâ bir yolcu gider iken yol üstünde bir doñmuş ırmağa tesâdüf ider. Bunun üzerinden geçüp geçmemek kâbil olup olmadıgını añlamak için bir tilki şalverir. Tilki kulağını buzuñ üzerine kor soñra buzuñ altından şuyun hareketini işidir. O vaqt derhal turur ilerü gitmez. İşte bu tilkini istidlâli istidlâl-i müselseldir. Güyâ kendüsince bu istidlâli tertib ider. Şöyle ki; Her seslenen şey° müteharrikdir, her hareket iden şey° doñmamışdır ve her doñmamış şey° mâ'îdir ve her mâ'î şey° bir ağırlık altında kayar. Mâdâmkı kulađınıñ yanı başında su sesi işidiyorum demek olur ki doñmamışdır. Şu hâlde beni kaldıracak kadar kâlm degildir neticesini çıkarır (İ. B. s. 40- 41)".

Bousset'den mukaddime konusuyla ilgili "İngiltere kraliçesinin cenaze alayı hutbesinin mukaddimesinde istimal ettiği durumdan bir alıntı yapılmıştır:

"Meşhür (Bossuet) İngiltere kraliçesinin cenâze alayı hutbesindeki muqaddimesinde bu tarzı isti'mâl itmiş ve dimiş ki; "Bu 'âlem-i fenâda 'izzet ü 'â'âmet ve kudret" bevâtı'l-mülk", "Hi'âb-ı müste'âbına sezâvâr olan Cenâb-ı Mâlikü'l-Mülk hazretlerine maşşûsdir. Öyle bir fermân-fermâ-yı bî-tevaqqüfdir ki istiklâl-i dâd u dehşetde müdâhale vezîr-i müsteşârdan münezzehtir. Öyle bir mâlik-i başşâ-yı bî-tekellüfdir ki müselle-i dest-i şehriyârân olan ma'mûre-i cihân envâc-ı bañr-i kudretiniñ endâhte-i sâhil..... (İ. B. s. 46)".

Yine "mukaddime" konusuyla ilgili Çiçero'nun "ayan meclisinde Katalina ile arasında geçen diyalog" nakledilmiştir:

"Ba'zı kerre "Debut" hadid ve serî' olur. Romalı meşhür hañib Çiçeron'nuñ muqaddimesi gibi ki a'zâ'sını katl itmek için 'ayân meclisine gelüp aralarında oturmağa cesâret iden (aeatelina) yı gördükde bu hañib heyecân-ı gâşb hâlinde yüksek şedâ ile (Katalina!) sen ne vañte kadar bizim şabr u tañammüllerimizi sũ-i isti'mâl ideceksin daha ne vañte kadar seniñ evzâ'-ı mecnûnâneñiñ parçası olacağız" dimişdir (İ. B. s. 46)".

“*Beyân Beyânındadır*” başlıklı konu anlatımında “*Masilliyon*”dan konuyla ilgili bir alıntı yapılarak örnek verilmiştir. Daha sonra “*Cerh ü İbtâl*” adını verdiği kavramı anlatırken yine Quantiliyun’dan alıntı yapılmıştır. “*Kısm-ı Şâlis Beyân Hâkkındadır*” bölümünün içinde Diyojen ve Eflatun arasında geçen bir diyalog nakledilmiştir. Yine J. Jack Rousseau’dan “*Emil nâmindaki bir çocuğun terbiyesi*” hakkında yazmış olduğu eserden çocuk terbiyesi ile ilgili bir bölüm nakledilmiştir. İlm-i Belâgat (La Rhétorique)’da daha başka örnekler varsa da hepsine burada yer verilmemiştir.

Bu örneklerle ilgili şöyle bir tespit de yapılabilir. Münif Paşa belâgat terimlerinin Osmanlı Türkçesi karşılıklarının yanında Fransız dilindeki karşılıklarını vermiş ve bunları anlatmak için genellikle birden fazla, çoğu üç olmak üzere farklı müelliflerin yaptığı alıntılarla izah etmiştir.

Ayrıca Münif Paşa kitapta “*Fîliyyâtın Tâdâdı Beyânındadır*” başlıklı konu anlatımından sonra Fenelon’un Telemak adlı eserinden “*târif-i mufaşşala*”ya örnek olarak “*Telemaktaki Bir Mağara’nın Târihi*” bölümünü, hemen ardından da Mösyö Volney’in Ruins namı kitabından “*Tedmür Harabesinin Ta’rihi*” başlığıyla Tedmür Harabesi’nin tarifini nakletmiştir. Bu örnekler kitapta yer alan diğer örneklerle göre daha uzun nesir örnekleri olması bakımından farklıdır.

Eserin girişinde belâgat ilminin genel tanımı ve nasıl ortaya çıktığı açıklandıktan sonra bölümlere ayrılarak konu anlatımına devam edilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; *tasavvur*, *tertib*, *beyân*dır. Bu bölümler kendi içinde Münif Paşa tarafından şu şekilde alt başlıklara ayrılmıştır:

## İLM-İ BELÂGÂT

### Birinci Kısım- TA’AVVUR

#### 1. Fîliyyâtın Beyânındadır (9-10)

- Fîliyyâtın Tâdâdı Beyânındadır (10)
  1. mişâl: Telemak’daki Bir Mağaranın Ta’rihi (10-12)
  2. mişâl: Tedmür Harabesi’niñ Ta’rihi (13-15)
- Sevâbık u Netâyic Beyânındadır (15-17)

- Sebeb ü Müsebbib Hakkındadır (17-19)
- Eşbâh ü Neccir Beyânındadır (20-21)
- Ezdâd Beyânındadır (21-22)
- 2. Tahrik-i Hevesân Beyânındadır (22-32)
- 3. İstidlâl Hakkındadır (33-36)
  - Kıyâs-ı Muhtaşar Beyânındadır (36-38)
  - Mişâl Hakkındadır (38-39)
  - Bürhân-ı zülkarneyn Beyânındadır (39-40)
  - Bürhân-ı Müselsel Hakkındadır (40-42)
- İkinci Kısım- TERTİB (43- 45)
  - Tertib-i Hutebâ Hakkındadır (45-47)
  - Beyân Beyânındadır (48-49)
    - Cerh ü İbtâl (49-50)
  - Hâtime Beyânındadır (50-51)
    - Péroraison (51-52)
  - Her Dürlü Mebâhişde İsti'mâl Olunur Tertib Kavâ'idî (53-55)
- Üçüncü Kısım- BEYÂN (56-61)
  - Kısım-ı Şâliş Beyân Hakkındadır (62-65)
    - Efkâr Yâhud Me'ânî Beyânındadır (62- 65)
  - Efkârîñ Beyninde Olan Münâsebât Hakkındadır (65-67)

Bu başlıklardan anlaşılacağı üzere eserin ismi her ne kadar *İlm-i Belâgat* sa da bölüm başlıkları ve konu tasnifi bakımından klasik belâgat tasnifinden farklıdır. Tamamen Aristo'dan beri sistemleşip gelen ve Batı retoriğini yansıtan bu durum örneklerde de kendini göstermektedir. Bütün bu özelliklerine rağmen eser bir taraftan da geleneksel kaynaklara bağlıdır. Bu duruma bir örnek verecek olursak eserin girişinde İlm-i Belâgatı tanımlarken önce Aristo'dan daha sonra Eski Yunan'dan, ardından da *"inne minel*

*beyâni'l hira'* hadisiyle konunun delillendirilmiş olması Münif Paşa'nın sentez yapma düşüncesini destekler niteliktedir. Belâgat bir ilim olarak meâni, beyân ve bedf olmak üzere üç bölüme ayrılır (Saraç, 2016, s. 38). Eserde belâgatı ele alırken belâgatın bu temel bölümlerinden olan "Meâni" ve "Beyân"ı ihmal etmeyip onlardan da bahsedişine bakılınca klasik belâgat anlayışından büsbütün uzaklaşmadığı da ortadadır. Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat'ı kaleme dönemde yazılmış eserlerde böyle bir konu tasnifine rastlanmadığı için bu durumun onun kendi tasavvuru olup olmadığı tam olarak kestirilememektedir. Ancak Kazım Yetiş, bu konuda "...eserde batı rhétorique'in örnek alındığı ve bu alandaki batılı bir kitabın tercümesinin yapıldığı muhakkaktır" (Yetiş, 2006, s. 75), demişse de eserdeki Türkçe örneklerle bakılınca tercüme denilemeyeceği de bir gerçektir. Kaynaklarda İlm-i Belâgat adlı eserin "son kısmının eksik kaldığı" (Yetiş, 2006, s. 75), "iki müsveddesinin de Münif Paşa'nın aile ağacında yer alan ve ismi zikredilen bir aile üyesinde olduğu" bildirilmiştir (Özgül, 2014, s. 51).

## 1.2. İlm-i Belâgat (La Rhétorique)'ın Dili ve Üslubu

Eserin dili konusunda şunları söylemek mümkündür:

Sayısı çok olmayan uzun cümleler, ikili, üçlü terkipler, kimi arkaik kullanımlar olsa da yazıldığı döneme göre dili sade sayılır. Eğitim almış birinin anlayabileceği düzeydedir.

Retorik kavramlarının dönemin Türkçesinde tam karşılığı olmadığı için müellif bu terimlerin orijinal hâllerini de yazmayı uygun görmüştür. Ayrıca kitapta, bir yandan Fransızca retorik terimlerine yer verilirken diğer yandan retorik bir parçası kabul edilen mantık terimlerine de yer verilmiştir. Bu terimleri yine Münif Paşa örnekler üzerinden açıklamayı tercih etmiştir.

Burada eserde açıklanan kavramların ve terimlerin yazımı konusunda bir hususu da açıklamak gerekmektedir. İlm-i Belâgat'da metin içerisinde kimi yerler "*İşte bu vecihle 'ilm-i belâgat üç kısma tahsîm olunur. Bu üç kısma bîr kerre bir de dördüncü ilâ ve olunur ki, o da fî'l " " dinilir"* (İ. B. s.2)" örneğinde olduğu gibi işaret edilen kavram yazılmadan boş bırakılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki Münif Paşa, tanım yaparken ilgili tanımın Osmanlı Türkçesindeki karşılığının yanı sıra Fransızcasını yazmak istemiştir. Fransızcasını yazmak için ayırdığı bu kısımların yer yer boş kaldığı görülmektedir. Nitekim eser üzerinde çalışma yapan araştırmacılardan Budak, Münif Paşa'nın hitabet çeşitleri ile ilgili yaptığı

tanımlamalarda “hitâbet-i ‘adliyye” kavramının Fransızca karşılığının verilmemesi ile ilgili “bu kelime muhtemelen eser müsveddeden temize çekilirken okunamamış veya o anda hatırlanmamış olabileceği düşünülmektedir” (Budak, 2002, s. 401).

Eserin üslubu teorik bilgiler veren bir kitaptan daha çok taahhiye üslubuna yakındır. Bunun sebebi de yine eserin ders notlarından oluşan bir kitap olmasıdır. Eser klasik anlayışla yazılmış belâgat kitapları gibi yazılmadığı için ilgili alana dair bütün bilgileri de içermemektedir. Bir geçiş dönemi eseri olan kitap doğal olarak hem eski hem de yeni anlayışa uygun dil özelliklerine, terim ve tanımlara yer vermiştir.

## 2. ESERDE GEÇEN BELÂGAT VE RETORİK TERİMLERİ

Eserde, l'art de convaincre (Fenn-i İknâ\*), Deliberatif (nutq-ı cedelî), Demonstratif (“hitâbet-i işbâtiyye), İvention (tasavvur), Disposition (tertîb), locut on (beyân), Exposition (baş-ı mağâl), Noeud (akd), Exorde (mukaddime), Refutation (cerh ü ibtâl), Confirmation (taqvîyyet ve te’yîd), Conclusion (hâtime), Recapitulation (tekrâr-ı telhîs) olmak üzere toplamda 14 tane belâgat ve retorik terimi yer almaktadır. Münif Paşa bu terimleri açıklarken önce bu terimin hangi durumlarda nasıl kullanıldığını açıklamış daha sonra terim ismini Fransızcasıyla birlikte vermiştir. Örneğin Deliberatif terimini şu şekilde açıklamıştır: “*Hükûmete müte‘allık mecâlisde meşelâ mebûsân meclisi gibi memleketin menâfir-i ‘umûmiyyesi müzâkere olunduğı vakt istî-mâl olunur ise hitâbet idenlerin nuuqlarına (nutq-ı cedelî) “Deliberatif” dirler*” (İ.B. s. 4).

## SONUÇ

Esere ilişkin yapılan katalog taramasında ve eser hakkında yapılan çalışmalarda *İlm-i Belâgat (La Rhétorique)* Münif Paşa'nın eserleri arasında zikredilmektedir. Ancak eser çeviri yazıya aktarıldığında iki yerde geçen “...aşlı Lâtin lisânında ] yazılmış olup bu vak’a Mu‘allim Efendimiz Münif Paşa hâzetlerinden terceme (tercüme) olunmuştur” ve “mu‘allim efendimiz Devletli Münif Paşa hâzetleri dir ki; ben Mısrıda iken bir kitâbe yâ nî mezâr üstü yazısına tesa‘düf itdim ki hoşuma gittiğinden birkaç beytini söylerim. İşte şudur...” cümleleri eserin bizzat Münif Paşa tarafından yazılmamış olabileceğini ve ismi bilinmeyen bir öğrencisi tarafından ders anlatımı esnasında tutulan notlarından meydana getirildiğini düşündürmektedir.

Dolayısıyla günümüze kadar Münif Paşa'nın kaleme aldığı bir eser olarak bilinse de eser üzerinde yapılan incelemenin ardından eserin tamamen Münif Paşa tarafından kaleme alındığını söylemek güçleşmektedir.

Eserde mensur örneklerin daha fazla olması eserin ağırlıklı olarak nazım örneklerine dayanan klasik belâgat anlayışından farklı modern (Avrupâyî usûlde yani retorik / hitâbet / üslup ve tabii ki konuşma / nesir merkezli) bir tarzda kurgulanmış olduğu göstermektedir. Eserde klasik belâgat terimlerinden ziyade Fransızca retorik terimlerine yer verildiği anlaşılmıştır.

Kitap hakkında bazı araştırmalarda baş tarafının eksik olabileceği bildirilmiştir. Ancak yapılan bu çalışma ile baş tarafta eksikliğin olmadığı kanaatine varılmıştır. Eserin orjinal metninde son bölümünden sonra varak numaraları verilmiş fakat içi doldurulmamış boş sayfaların mevcut olması kitabın tamamlanıp tamamlanmadığı hakkında bazı tereddütleri ortaya çıkmıştır. Girişi ve sonucuyla ilgili bu değerlendirmeden sonra eksik bırakılan yerlerin olduğu açıktır. Mesela bazı Fransızca ıstılah karşılıkları yazılmak üzere parentez açılmış, fakat bunların içi boş bırakılmıştır. Bu da esere son hâlinin verilmediğinin açık göstergesidir.

Eserde klasik anlayışa göre dağınık bir muhtevanın olması, eski ve yeni terimlerin tam olarak bir birini karşılamıyor olması ve belâgat alanıyla ilgili bütün bilgileri içermemesi onu tam olarak bir belâgat kitabı olarak nitelendirmenin doğru olmayacağını göstermektedir. Dolayısıyla eser için, o dönemde var olan eksikliği gidermek ve aynı zamanda yenileşme hareketlerine de uyum sağlamak amacıyla yazılmış bir kitaptır. Buna göre de bir belâgat kitabından ziyade retorik alanıyla ilgili edebî bilgiler veren bir kitap olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

Eserin telif olup olmayışı bahsinde ise tam olarak yazılış tarihi tespit edilemeye de bu eserin Fransızca Bernard Lamy'nin La Rhétorique: Ou L'Art de Parler (1737) adlı kitabının tercümesi yahut uyarlaması olabileceği tahmin edilmektedir. Fakat bu konuda her iki eserin incelenmesi yapılmadan kesin bir görüş beyan etmek doğru olmayacaktır. Ancak Münif Paşa'nın eserinde her ne kadar Batı'dan Doğu'dan, meşhur metinlerden alıntılar ile örnekler verilmiş olsa da içerisinde Türk edebiyatından örnekler bulunduran esere tercüme denemez. Bu yüzden kitaba telif denmesi de uyarlama denebilecektir.

Sonuç olarak Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat - La Rhétorique* başlıklı eseri ülkemizde, Tanzimat'tan sonra belâgat

alanıyla ilgili yapılan çalışmaların ilklerinden sayılmaktadır. Edebiyatımızda Batı tarzı belâgat anlayışının Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* adlı eserinden sonra yazılmış ikinci örneğidir. Dolayısıyla eserde klasik belâgate göre konu eksikliklerinin olması, eski ve yeni terimlerin bir birini karşılamaması bu alanda yazılmış ilk eserlerden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak buna rağmen bu iki eser kendilerinden sonra bu alanda yapılan çalışmalara öncülük etmiştir.

### KAYNAKÇA

- Akın, A. (1991). *Münif Paşa ve Türk bilim tarihindeki yeri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Akın, A. (2014). *Münif Paşa ve Türk kültür tarihindeki yeri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Barlak, E. (2016). Ahmed Hamdi'nin "Belâgat-ı Lisân-ı 'Osmâni" ve Ahmed Cevdet Paşa'nın "Belâgat-ı Osmâniyye" adlı eserlerinin mukâyesesi. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*. 2 (4), 1-16.
- Budak, A. (2002). *Batılılaşma sürecinde çok yönlü bir Osmanlı aydını: Münif Paşa*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, İ. (2006). Münif Mehmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32.
- İnceoğlu, F. S. (2005). Tanzimat'ta bir düşünür ve bürokrat: Münif Paşa ve iktisat tasavvuru. *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi*. 19 (2), 231-264.
- Kılıç, A. (2007a). *Ahmet Hamdi- Belâgat-ı Lisân-ı Osmani*. Kayseri: Laçin Yayınları.
- Kılıç, A. (2007b). Ahmed Hamdi'nin Belâgat-ı Lisân-ı Osmâni'si. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 9 (16), 166-189.
- Kılıç, H. (1992). Belâgat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5.
- Mehmet Tahir (Bursalı) (1972). *Osmanlı müellifleri C.II*. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Münif Paşa. İlm-i Belâgat-La Rhétorique. Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları. No. 219. vr. 32.



Özgül, M. K. (2014). *XIX. Asrın benzersiz bir politeknîği Münif Paşa*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Saraç, Y. (2016). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Yetiş, K. (2006). *Belâgattan retorîğe*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

## EKLER

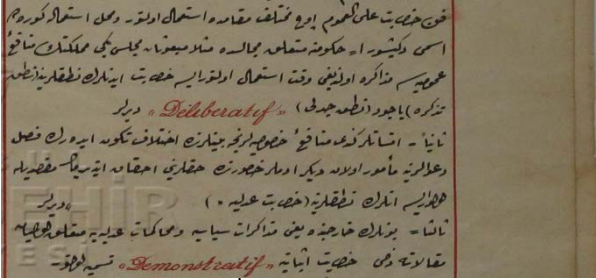
### EK 1

**Eserin Başı:** *Belâgat, edebiyâtî daha mükemmelidir. Zamânımızda her şey terakki itdiği gibi fenn-i belâgat de haylî terakki itmiştir (1<sup>b</sup>).*

**Eserin Sonu:** *Bir makâle yâhud bir risâlenîñ bi'l-cümle eczâ'sını eger(?) belli olacak şüretde yek dîgerine rabṭ itmek için beynlerinde eñ ziyâde münâsebet ve müşâbeheth olan eczâ'sını birbirininîñ yanî başına koymaya îknâ olunmalıdır (34<sup>b</sup>).*

### EK 2

Eserin orijinalinde bazı terimlerin Fransızca karşılığının boş bırakıldığı yerlere bir örnek.



(İ. B. s.4)